

AVRUPALI NEDİR?
SÖMÜRGEÇİ VE ROMANTİK
DÜŞÜNCE BİÇİMLERİNİN ÜSTESİNDEN GELMEK
DAG NIKOLAUS HASSE

VakıfBank Kültür Yayınları: 0290
İnsan ve Toplum: 026

AVRUPALI NEDİR?
SÖMÜRGEÇİ VE ROMANTİK DÜŞÜNCE
BİÇİMLERİNİN ÜSTESİNDEN GELMEK
DAG NIKOLAUS HASSE

Özgün Adı
Was ist europäisch?
Zur Überwindung kolonialer und
romantischer Denkformen.

Türkçesi
Selahattin Akti

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma
M. Halit Çelikyön

Kitap Editörü
Kadir Filiz

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024
©2021 Philipp Reclam jun. Verlag
GmbH, Ditzingen Germany

ISBN 978-625-6385-96-2

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mart 2024

AVRUPALI NEDİR?

SÖMÜRGEÇİ VE ROMANTİK
DÜŞÜNCE BİÇİMLERİNİN
ÜSTESİNDEN GELMEK

DAG NIKOLAUS HASSE

TÜRKÇESİ
SELAHATTİN AKTI

DAĞ NIKOLAUS HASSE

1969 Bremen doğumlu oryantalist ve felsefe tarihçisi. Araştırmaları İslam felsefesi ve doğa bilimi ile bunların Latin Avrupa'daki etkilerine yoğunlaşan 15. ve 16. yüzyıllarda felsefe, tıp ve astroloji üzerindeki bu etkinin zirvesini ve kademeli olarak sona ermesini incelediği *Success and Suppression: Arabic Sciences and Philosophy in the Renaissance* (2016) adlı kitabıyla tanınmaktadır. Hasse, iki düşünürle özellikle meşgul olmuştur: İbn Sînâ (Avicenna's 'De anima' in the Latin West, 2000) ve İbn Rüşd (Averroes). Würzburg araştırma ekibiyle birlikte, klasik İslam bilginlerinin ve onların Latince çevirmenlerinin kelime dağarcığını dijital bir sözlük olan *Arabic and Latin Glossary* (2009 ff.) üzerinden erişilebilir hâle getirmektedir. Yönettiği *Ptolemaeus Arabus et Latinus* edisyon projesi, 2.-16. yüzyılların astronomi ve astroloji tarihiyle ilgilidir. Würzburg Üniversitesi'nde Profesör olarak çalışmalarına devam eden ve Bavyera Bilimler Akademisi'nin üyesi olan Hasse, 2016 yılında Gottfried Wilhelm Leibniz Ödülü'ne layık görülmüştür.

SELAHATTİN AKTİ

1972 yılında İskenderun'da doğdu. Ankara Üniversitesi, El-Ezher Üniversitesi (Kahire) ve İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Yüksek lisansını Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde (Frankfurt) yaptı. 2016 yılında aynı üniversitede "İbn Arabî'nin varlık felsefesinde kötülüğün anlamı" adlı çalışmasıyla doktor unvanı aldı. Hâlen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan yazar, Türkçenin yanı sıra Almanca ve Arapça dillerinde çeşitli akademik çalışmalara imza atmıştır. *Ibn Arabis Lexikon der sufsischen Terminologie als Schlüssel zum Einstieg in Seine Gedankenwelt* (2016), *Gott und das Übel; Die Theodizee- Frage in der Existenzphilosophie des Mystikers Muhyiddin Ibn Arabi* (2016) (Bu eser "İbn Arabî'de Varlık ve Kötülük Problemi" başlığı altında Türkçede de yayımlandı-2018) ve *Dinî, Siyasi ve Felsefi Arka Planıyla Hayy bin Yakkân* (2023) öne çıkan eserleridir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
Orta Çağ'a Kısa Bir Bakış	8
Coğrafya	10
1. Dekolonizasyon	13
Avrupa Bir Kıta Olmaktan Çıkıp Bir Kültür Hâline Geliyor	14
Aydınlanma Ruhuyla mı?	19
Aydınlanmacı Avrupa Kavramının Sakıncaları	26
2. Deromantizasyon	31
Her Şey Yunanlılarla mı Başlıyor?	33
Yunan ve Roma Kültürleri Ne Kadar Avrupalıdır?	38
Orta Çağ: Avrupa Bir Hristiyan Ülkesi miydi?	45
Düşmanları Sevmek ve Tüm İnsanların Eşitliği	54
Romantizmin Avrupa Kavramının Tehlikeleri	58
Karmaşıklık ve Eleştiri	60
3. Tıpkı Avrupalı Olan Nedir?	63
Üç Deneme	64
Aşağıdan Yukarıya	70
Avrupa'yı Açık Düşünmenin Üç Yolu	77
4. Çok Halklı Şehirler: Geleceğin Avrupası	85
Siyasi Yükümlülük	94
Gelecek	97
Notlar	101
Teşekkür	112

GİRİŞ

“Avrupa” kelimesi birçok insan için güçlü bir cazibeye sahiptir. Düşünce ve din özgürlüğü, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve özgürce gelişen bir kültür umudunu temsil ediyor. Aynı zamanda, Avrupa Birliği’nin sloganı olan “çeşitlilik içinde birleşmiş” bir yaşam için, birçok farklı halkın barış içinde bir arada yaşaması umudunu da temsil etmektedir. Ne kadar etkileyici ve olumlu bir imaj! Birçok okuyucunun muhtemelen şöyle diyeceği bir manzara: Evet, ben de umudumu bu değerlere bağlıyorum, çünkü Avrupa’nın, fikirleriyle dünyanın daha adil, daha özgür ve daha barışçıl bir yer olmasına katkıda bulunabileceğine inanıyorum. İkinci Dünya Savaşı ve Holokost felaketinden sadece birkaç on yıl sonra varılan bu nokta, şaşırtıcı derecede olumlu bir gelişmedir.

Ama aynı zamanda, Avrupa’ya olan bağlılık hissinin, duygusal bağın ve sadakat hissinin, başta Avrupalılar olmak üzere pek çok insanda zayıf olduğu da şikâyet konusudur. Bu nedenle, “Avrupa” ifadesini somut içerikle, yani Avrupa’yı gerçekten oluşturan ve bir arada tutan şeyleri tanımlayan fikirler, değerler ve kültürel geleneklerle doldurmaya yönelik pek çok girişim olmuştur ve olmaktadır. Avrupalılığın böyle bir özünü bulduğumuzda kendimizi ve başkalarını Avrupa için heyecanlandırmamızın daha kolay olacağı var sayılıyor.

Ancak burada bir sorun ortaya çıkıyor: İçerik doldurmaya yönelik bu girişimler tartışmalı bir gelişme gösterdiler. Zira bu

şekilde ortaya çıkan Avrupa kavramları ağır tarihsel baskılar taşımaktadır. Avrupa'dan bahsetme şeklimiz, dışlayan, bakış açımızı daraltan, tarihsel ve coğrafi olarak çarpıtılan kavramlarla şekilleniyor. Böylelikle Avrupa kavramının uzun geçmişinden kaynaklanan ve kita üzerinde yaşayan insanların ve onların komşularının geleceği için baskı olarak ortaya çıkan sömürgeci ve romantik alt sesleri de beraberimizde taşımış oluyoruz.

Bu eser açık uçlu bir Avrupa kavramını teşvik ediyor. Avrupa hakkında farklı bir şekilde konuşan sesleri duyulabilir kılmak için çabalyor. Konuşma biçimimizi sömürgecilikten kurtaran ve romantiklikten arındıran iki yönlü bir değişime çağırıyor. Bu şekilde davranmak, Avrupa kavramının tarihindeki iki dönemden kaynaklanan düşünce biçimlerinin üstesinden gelmeyi mümkün kılmaktadır: 1700'lerdeki Aydınlanma ve sömürgeci dönem ile 1800'lerdeki Romantik dönem.

Burada önerilen Avrupa kavramının açılmasını ve tasfiye edilmesini cesaret kırıcı bulmak bir yanlış anlama olacaktır, tam tersine: sömürgecilik ve romantizmden arındırılmış Avrupa kavramında çifte kazanç şeklinde büyük bir fırsat yatmaktadır. Bu eserde önerilen Avrupa kavramı, kıtada daha fazla insana manevi bir yuva sunmakta ve komşu kıtalara, geleceğin ortak bir şekilde şekillendirilmesine temel oluşturabilecek ilgi ve saygıyı göstermektedir. Böyle bir Avrupa kavramının kazanımı, gerçekten de "çeşitlilik içinde birleşmiş" Avrupa için bir model olarak hizmet edebilmesidir.

ORTA ÇAĞ'A KISA BİR BAKIŞ

Her nesil, bugün ve gelecekte bir arada yaşamının nasıl şekillenebileceğine dair kendi çözümünü bulma göreviyle karşı karşı-

yadır. Tarih, bize olası çözümlere ilişkin numunelerin ve uyarıcı örneklerin mahzenini sağladığından bu değerlendirmelerde açık bir rol oynamaktadır. Tabii ki tarih her zaman dolaylı olarak işin içindedir. Onun olumlu ve olumsuz etkileri devamlı olarak kavramlarda, uygulamalarda ve kurumlarda yaşar.

Günümüzü şekillendirmek için farklı dönemlerin fırsatları ve sıkıntıları tartışıldığında, Orta Çağ genellikle kötü bir şekilde öne çıkar. Orta Çağ'ı dayanak almak neredeyse her zaman bir sınır çizme işlevi görür. Örneğin günümüz toplumlarının çoğu, Orta Çağ orta Avrupa'sının tipik dinî meşruiyete sahip yönetim biçimi teokrasilerini reddetmektedir. Aynı şekilde Yahudi, Hristiyan, Müslüman, herkesin herkese karşı her düzeyde polemğin yazıldığı, ötekinin aşağılanmasına kadar varan dinî yazıların karalayıcı dilini de reddederler. Orta Çağ'ın azınlıklara yönelik ayrımcılığı, Yahudi pogromları, dinî ve etnik gruplara yönelik ırkçı söylemlerin başlangıç evresi, açığa çıkarılması ve üstesinden gelinmesi gereken zorlu geleneklerdir.

Bununla birlikte, dikkat çekici bir şekilde Avrupa kavramının kendisi, Orta Çağ'da, bugün kullanımını zorlaştırabilecek herhangi bir olumsuz niteliği deneyimlemiş değildi. Terimin asıl zorlukları ilk olarak Yeni Çağ'da ortaya çıktı. Avrupa kavramına, en azından Orta Çağ haçlı seferi literatüründe bir anlam yüklendiği ve bir savaş terimi olarak kullanılmış olabileceği beklenebilirdi, ancak durum böyle değildi. "Avrupa'daki bizler", "Asya ve Afrika'daki kâfirlere" karşı savaşıyor değildik. Orta Çağ'da "Avrupa" terimi, örneğin Avrupa'nın birçok prensinin haçlı seferlerine katıldığını ya da Moğolların Avrupa sınırlarını geçtiğini ifade etmek için daha çok salt coğrafi bir terim olarak kullanılıyordu.

"Avrupa" polemige konu olan bir kavram değildi, hatta vatan için bile kullanılmıyordu. Kendi grubunu daha kesin bir şekilde tanımlamak için "biz Hristiyanlar", "biz Latinler" ya da

“Hristiyanlık” gibi ifadeler kullanılırdı. Benzer bir durum dönemin seyahatnamelerinde de gözlemlenebilir. Çin’e seyahat eden Venedikli Marco Polo (1254-1324) Avrupa’dan değil, “Latinlerden” veya “Latin tüccarlardan” (Franko-İtal. *mercaant latin* veya İtal. *mercatanti latini*) bahseder. Orta Çağ kaynaklarında Avrupa kavramına coğrafi anlamının ötesinde olumlu bir anlam yükleyen yaklaşımlar çok nadiren bulunur.

COĞRAFYA

Coğrafi Avrupa kavramı, Yunan-Latin eğitimiyle şekillenen Antik, Orta ve erken dönem Yeni Çağ metinlerinde dikkate değer ölçüde istikrarlı ve tartışmasız kalmıştır. Avrupa’nın sınırları Cebelitarık Boğazı, Akdeniz, İstanbul Boğazı ve Kırım’ın doğusundan Karadeniz’in bir çıkıntısı olan Azak Denizi’ne dökülen Don Nehri tarafından oluşturulmaktadır. Bazı antik yazarlar kıta sınırı nehri olarak Don yerine Kafkasya bölgesindeki Aras ya da Rioni’yi tercih etmiş, ancak bu görüşler geçerli olmamıştır. Ural Dağları ise ancak 18. yüzyıldan itibaren Avrupa ile Asya arasındaki sınır olarak Don’un yerini almıştır. İsveçli bilim adamı Philipp von Strahlenberg tarafından 1726’da önerilen bu yeni sınır tayini, su havzası görevi görüyor olmasından dolayı 1744 yılında Ural Dağlarından “Avrupa ile Asya arasındaki doğal sınır” (натуральное разделение Европы с Азией) olarak söz eden Rus bilim adamı ve Aydınlanma düşünürü Vasilij Tatiščev’in coğrafi çalışmaları aracılığıyla yaygınlaştı.

Peki Avrupa kıtasının coğrafi kavramı bilimsel olarak katı mıdır? Modern coğrafya, “kıta” terimine kamuoyundan ya da ders kitaplarımızdan çok daha şüpheli yaklaşmaktadır. Kıtalar yalnızca kara ve deniz arasındaki sınırlara göre belirlenseydi, o

zaman tüm adalar kıta olurdu. Bu nedenle belirleyici olan kara kütlesi kriteridir. Peki, bir kıta oluşturmak için kara kütlelerinin ne kadar büyük olması gerekir? Ve İstanbul Boğazı ya da Nil gibi su yolları kara kütlelerini birbirinden ayırmaya yeterli mi? Yoksa böyle bir sınır çizmeye sadece denizler mi uygundur?

Jeologlar, kendi açılarından, Dünya'nın dış kabuğunun farklı tektonik plakaları arasında ayırım yaparlar, plaka sınırlarındaki yavaş sürüklenme, dağ ve kanal oluşumları gibi güçlü şekil değişikliklerine neden olur. Kıtaları tektonik plakalara göre tasvir edecek olursak, örneğin Hindistan ve Sri Lanka, Hint levhası üzerinde yer aldıkları için artık Avrasya'ya ait olmayacaklardır.

“Kıta”nın anlamlı bir coğrafi terim olup olmadığı büyük ölçüde onu tanımlamak için kullanılan kriterlere bağlıdır. Bu nedenle bazı coğrafyacılar şöyle diyecek kadar ileri gitmektedir: Alanlar yoktur, alanlar icat edilirler. Avrupa'nın nereye kadar uzandığı coğrafi bir soru değil, siyasi ya da kültürel bir sorudur.

Ancak bu çok radikaldir: Cebelitarık Boğazı ile ilgili biz insanlar -umarım- hiçbir şeyi değiştiremeyiz. Dünya yüzeyinin bu alışılmadık özelliğini nasıl tanımladığımız ve anladığımız her hâlükârda bize bağlıdır. İnsanların bölgeler ve konumlar için yaptığı tanımlamaların çoğu çok eskidir ve tam da bu nedenle yeryüzünde yön bulmaya uygundur. Bir uçuşun doğru kıtada sonlanıp sonlanmadığı, siyasi veya kültürel olarak cevaplanmasını istediğimiz bir soru değildir. Bu konuda coğrafyaya ve onun geleneksel kavramlarına güveniyoruz. Demek oluyor ki coğrafi alanlar icat edilmişlerdir, ancak keyfi değildirler.

Yeryüzündeki en büyük iki kara kütlesi Amerika ve Avrupa-Afrika-Asya'dır. İstanbul Boğazı ve Nil'in kıta sınırları olarak uygun olduğunu varsaysak bile Avrasya'nın büyük bir bitişik kara kütlesi oluşturması sorunu devam eder. Nispeten alçak olan Ural Dağları ve güneydeki Ural Nehri, Avrasya'yı coğrafi olarak

bölmek için çeşitli olasılıklardan sadece birini temsil etmektedir. Dolayısıyla, bilimsel coğrafya Avrupa için “kıta” kavramına bağlı kalmaya devam ederse bu, sadece Avrupa’nın coğrafi olarak “ıcat edilmiş bir alan” olduğuna işaret etmek içindir. Günümüzün Avrupa kıtası kavramı, ilk olarak M.Ö. 550 yıllarında Miletli Anaximander gibi Yunan yazarlarda görülen 2500 yılı aşkın coğrafi gelenek ve tartışmaların ürünü olan bir mutabakattır. Bununla birlikte, coğrafi Avrupa kavramı yersiz ya da miadı dolmuş değildir. Çünkü “ıcat edilmiş alan” olarak Avrupa, şaşırtıcı derecede istikrarlı, değişmeyen ve net bir konvansiyondur: Cebelitarık, İstanbul Boğazı, Don ve daha sonra Urallar. Bu tanım sayesinde “Avrupa” ile neyi kastettiğimizi hızlı ve kesin bir şekilde ifade ederiz. Gösterileceği üzere, kültürel Avrupa kavramları çok daha istikrarsız ve problemlidir.